

”EI OO PUHUTTU.”

USKONNOSTA PUHUMINEN JA PUHUMATTOMUUS SUOMALAISISSA PERHEISSÄ

JENNI SPÄNNÄRI, LAURA KALLATSA & KATI TERVO-NIEMELÄ

Johdanto

”Suomalainen mies ei puhu eikä pussaa” on kaikille tuttu sanonta, jolla kuvataan yleistä mielikuvaa suomalaisista ja ennen kaikkea miehistä. Puhumattomuus ja hiljaisuus ovat keskeisiä piirteitä, jolla suomalaisuutta usein kuvataan. Myös tutkimuksissa suomalaiset ovat osoittautuneet viestijäprofiililtaan hiljaisiksi.¹ Vaikka kyseessä olisi osittain myytti ja vähintäänkin stereotypia, joka ei kuvaa kaikkia suomalaisia, puhumattomuudella on silti paikkansa osana suomalaista identiteettiä ja sosiaalista todellisuutta.² Myös suomalaista uskonnollisuutta kuvataan korostuneen yksityisenä. Uskonnollisuutta harjoitetaan itsekseen ja yksityisesti, ei niinkään julkisesti.³

Useat tutkimukset osoittavat perheiden uskonnollisuuden heikentyneen useissa jälkiteollisissa maissa, jopa ennakoitua nopeammin.⁴ Tämän taustalla ovat monenlaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset, kuten individualisaatio ja uskonnollisen vallan eriytyminen yhteiskunnallisesta vallasta.⁵ Muutoksia on tapahtunut myös ruohonjuuritasolla; perheissä ja niiden uskonnollisessa elämässä ja kasvatuksessa. Yhä useampi kasvaa kodissa, jossa uskonto ei ole ollut aktiivisesti läsnä kasvatuksessa.⁶

Yksi keskeinen osa uskonnon niin näkyvyyttä kuin jatkuvuutta perheissä on kysymys uskonnosta puhumisesta: onko uskonto jaettava vai yksityisasia, josta ei avoimesti puhuta? Tässä tutkimuksessa olemme kiinnostuneita uskonnosta puhu-

1 Gudykunst 1998.

2 Olbertz-Siitonen & Siitonen 2015.

3 Salomäki 2020, 98; Kääriäinen, Niemelä & Ketola 2005, 113.

4 Woodhead 2018; Suomen kehityksestä, ks. Salomäki et al. 2020.

5 Ks. esim. Gärtner 2019.

6 Beyer 2018; Davie 2007; Pollack 2008; Pollack 2012, Voas & Doebler 2011; Müller 2013; Stolz et al. 2016; Gärtner 2018.

---

misesta suomalaisissa perheissä: missä määrin suomalaisissa perheissä puhutaan uskonnosta ja miten suomalaiset eroavat muista maista? Tarkastelemme myös puhumisesta sukupolvissa tapahtuneita muutoksia ja sitä, mistä mahdollinen puhumattomuus perheissä johtuu. Aiemmissä uskonnollista perinteensiirtoa tarkastelevissa tutkimuksissa puhuminen on useimmiten sivuutettu aihe huomion keskittyessä esimerkiksi perheen uskonnolliseen osallistumiseen.⁷

Uskonnosta puhumista ja puhumattomuutta tarkastelemalla voidaan saada arvokasta tietoa paitsi yksittäisten perheiden, myös perhesukupolvien viestimiskäytänteistä, kun on kyse katsomusasioista. Tätä kautta on mahdollista tarkastella myös uskonnollisen ilmapiiirin muutosta: miten eri-ikäiset ja eri sukupolvia edustavat perheenjäsenet kuvaavat uskonnosta puhumisen ja puhumattomuuden kulttuurista omassa perheyhteisössään. Samalla on mahdollista tarkastella, miten puhuminen ja puhumattomuus vaikuttavat jaettujen merkityshorisonttien rakentumiseen perheissä.

Teoreettinen viitekehys: puhuminen ja puhumattomuus kulttuurissa ja perheissä

Puhumisen ja puhumattomuuden käytänteissä on osaltaan kyse kulttuurista. Kun aikaisemmassa tutkimuksessa on tarkasteltu suomalaista kulttuuria ja viestijäprofiilia suhteessa muihin maihin, on havaittu muun muassa ”hiljaisen⁸” ja ”individualistin⁹” suomalaisen viestintäprofiilit. Näiden varaan rakentuu myös käsitys suomalaisesta suorasukaisuudesta kansainvälisissä kohtaamisissa.¹⁰ Sekä aikaisemman tutkimuksen että kulttuurissa elävien narratiivien mukaan keskustelu, sanallinen vuorovaikutus ja asioista avoimesti puhuminen eivät ole tyypillisiä suomalaisen kulttuurin piirteitä. Hiljaisuutta on myös kuvattu suomalaisten ’luonnolliseksi olemisen tilaksi’.¹¹

Puhumattomuus ei kuitenkaan ole suomalaisille pelkästään ongelmatonta. Puhumattomuuden kulttuuria ovat vahvistaneet kollektiiviset traumat, kuten sodat. Sotien jälkeen ja niiden aikana puhumattomuus, periksiantamattomuus ja tunteiden piilottaminen saatettiin nähdä välttämättömyytenä, mutta myös maan tapana. Tämä koski erityisesti miehiä, joilla oli sotakokemustenkin vuoksi erityisiä vaikeuksia tunne-elämässä ja tunnetaitokasvatuksessa.¹² Kärsimyksistä vaiettiin, sekä yh-

---

7 Smith & Adamczyk 2021, 53-54; ks. myös Smith & Denton 2005.

8 Lehtonen & Sajavaara 1985.

9 Hofstede 1994.

10 Gudykunst 1998.

11 Carbaugh et al. 2006.

12 Julkunen 2012.

teisötasolla että henkilökohtaisessa elämässä, ja vaikenemisen kulttuuri siirrettiin myös lapsille.¹³ Puhumattomuus perheissä voi liittyä myös vakaviin ongelmiin, kuten hyväksikäyttöön, väkivaltaan, päihdeongelmiin tai mielenterveyden ongelmiin. Niiden salailu saattaa johtaa puhumattomuuden kierteeseen, joka sulkee sisäänsä sekä vanhemmat että lapset.¹⁴ Puhumattomuus onkin useissa perheissä häpeän värittämää.¹⁵

Puhuminen ja puhumattomuus kulttuurissa liittyy myös siihen, mitä keskustelunaiheita pidetään ylipäänsä sopivina. Keiden kanssa mistäkin keskustellaan? Erityisesti uskontoa suomalaiset ovat pitäneet yksityisasiana.¹⁶ Katsomuksista ja omista näkemyksistä on voinut olla erityisen hankalaa puhua. Jos maailmankuvasta, arvoista ja uskonnosta – ja etenkin niiden henkilökohtaisesta merkityksestä – ei koskaan keskustella, miten ne voisivat välittyä seuraaville sukupolville? Uskonnotta puhuminen ja puhumattomuus ovat siis keskeisessä roolissa uskonnon siirtymisessä sukupolvelta toiselle.

Yhteiset keskustelut ovat myös tärkeä tilaisuus luoda yhteisyyttä ja sosiaalisen ryhmän kuten perheen omia merkityshorisontteja. Tällaiset jaetut todellisuudet -merkityshorisontit näkyvät jokapäiväisessä elämässä ja toiminnassa. Ne auttavat jäsentämään todellisuutta ja elämän tapahtumia. Samalla ne kehystävät elämän mielekkyyden ja merkityksellisyyden pohdintoja.¹⁷ Merkityshorisontteja on sekä uskonnollisia että sekulaareja ja kulttuurisia. Uskonnollisilla merkityshorisonteilla on kuitenkin aivan erityinen asema siinä, miten ihminen hahmottaa yhtäältä itseään osana yhteisöä ja toisaalta oman elämänsä merkityksellisyyttä.¹⁸ Uskonnolliset merkityshorisontit liittyvät myös käsityksiin siitä, mitä hyvä elämä on, ja käsityksiin oikeasta ja väärästä.¹⁹

Puhumalla, myös puhumalla uskonnosta, paitsi viestitään muille, myös sanallistetaan omia kokemuksia. Tällaiset sosiaaliset merkityksenantoprosessit voivat tuottaa yksilöille sekä sosiaalisen liittymisen kokemuksia että positiivisen ydinkäsityksen itsestä.²⁰ Uskonnolliset merkityshorisontit eivät siis vaikuta vain ajattelun ja uskomusten tasolla, vaan myös elettyinä ja arjessa – esimerkiksi arjen valinnoissa keskustelunaiheista tai uskonnollisesta osallistumisesta. Järjestäytyneitä uskontoja, kuten kirkkoa, voidaankin tarkastella autenttisuuden instituutioina, jotka tarjoavat yksilöiden valinnoille moninaisia merkityksen luomisen kehyksiä.²¹ Näiden ke-

13 Kivimäki & Männistö 2016; Klefström 2010; Keltikangas-Järvinen 2000.

14 Solantaus 2006.

15 Silfver-Kuhalampi & Helkama 2012; Flemming & Sintonen 2020.

16 Ks. esim. Kääriäinen; Niemelä & Ketola 2005, 113.

17 Taylor 1989; Silberman 2005; Uwland-Sikkema et al. 2018.

18 Vrt. Pargamentin määritelmä, 1997, 32; Pargament et al. 2005.

19 Lindfelt 2003.

19 Silberman 2005.

21 Pessi 2009.

---

hysten rakentuminen ja jaettujen merkitysten luominen niiden varassa edellyttää kuitenkin kommunikaatiota ja sanallistamista.

Puhuminen ja sen tapa perheessä ovat keskeisiä myös uskontokasvatuksessa. Aikaisemmissa tutkimuksissa on todettu, että perheen sisäiset suhteet ja perheen sisäinen ilmapiiri vaikuttavat vahvasti uskontokasvatuksen taustalla.²² Yksi keskeinen on turvallinen kiintymyssuhde lapsen ja aikuisen välillä, mikä ennustaa myöhempää linkittymistä vanhempien uskoon. Turvattomalla kiintymyssuhteella on päinvastaisia vaikutuksia.²³ Myös vanhempien ja lasten välinen avoimuus ja tasa-vertaisuus – esimerkiksi rohkaiseminen omien arvojen pohtimiseen – edistävät uskonnollisuuden siirtymistä sukupolvelta toiselle. Lisäksi yhteiset, myönteiset kokemukset uskonnollisista yhteisöistä ja uskonelämästä vaikuttavat uskonnollista perinteensiirtoa vahvistavasti.²⁴ Nämä suhteet ja kokemukset rakentuvat pitkälti juuri vuorovaikutukselle. Myös laajan pitkäikäistutkimuksen aiheesta tehneet Vern Bengtson et al. korostavat perheen ja sukupolvien välisen vuorovaikutuksen keskeisyyttä uskonnollisuuden rakentumisessa. Heidän mukaansa nuoren uskonnollisuuteen vaikuttaa keskeisimmin perheeseen ja sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen liittyvät tekijät, roolimallin antaminen ja vanhempi-lapsi -suhteen laatu.²⁵

Perheiden vuorovaikutuksen ja uskonnollisen perinteensiirron näkökulmasta yksi perustava tekijä on uskonnosta puhuminen. Perheiden uskonnollisen perinteensiirron tutkimuksessa uskonnosta puhuminen on kuitenkin jäänyt varsin vähälle huomiolle. Useimmiten tutkimuksissa ei ole edes kysytty uskonnosta puhumisesta.²⁶ Huomio on enemmän kiinnitetty vanhempien uskonnollisuuden tärkeyteen tai kirkossa käynnin aktiivisuuteen ja niiden merkitykseen. Nämä molemmat ovat tutkimusten mukaan tärkeitä, mutta tutkimus osoittaa, että näitäkin tärkeämpää on se, että vanhemmat puhuvat uskonnosta teini-ikäisten lastensa kanssa. Tutkittaessa nuoria aikuisia 10 vuotta myöhemmin, vahvimmin nuorten aikuisten uskon tärkeyteen oli yhteydessä se, missä määrin vanhemmat puhuivat nuoren kanssa uskonnosta osana arjen tavallista elämää.²⁷ Aiemman tutkimuksen mukaan uskonnosta tulisi ennen kaikkea puhua nuorilähtöisesti, ei vanhempilähtöisesti, ja keskustelun tulisi olla avointa ja turvallista. Tällainen puhe myös vahvistaa lapsen ja vanhemman välistä myönteistä suhdetta.²⁸ Uskonnosta puhuminen liittyy keskeisesti myös uskontolukutaitoon ja sen kehittymiseen. Uskonto ei ole ainoastaan koettua ja elettyä, vaan myös kieleen ja puheeseen sidottua. Usko ja uskonnonharjoitus tarvitsee

---

22 Ks. esim. Bengtson et al. 2013.

23 Granqvist & Kirkpatrick 2004.

24 Kuusisto 2003.

25 Bengtson et al. 2013, 192–194.

26 Smith & Adamczyk 2021, 54.

27 Smith & Adamczyk 2021, 53–54; ks. myös Smith & Denton 2005.

28 Dollahite & Thatcher 2008; ks. myös Bengtson et al. 2013.

keskeisesti myös kielitaitoa ja uskonnonlukutaitoa, jota ei synny, ellei uskonnosta puhuta. Smith & Adamczyk kuvaavat, että parhaimmillaan uskonnon kieli olisi toinen lapsen oppima kieli äidinkielen jälkeen. Jos uskonnosta ei puhuta uskontoa aktiivisestikaan harjoittavassa perheessä, lapsen uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumista voi heidän mukaansa verrata siihen, että lapsi vietäisiin kerran viikossa johonkin vieraaseen maahan tunniksi ja vuosienkaan jälkeen lapsi ei osaisi puhua muutamaa sanaa lukuun ottamatta tämän maan kieltä.²⁹

Tutkimuksemme paikantuu edellä esittämäämme uskontososiologiseen ja kasvatustieteelliseen tutkimuskenttään, jossa on osoitettu avoimen vuorovaikutuksen tärkeys uskontokasvatuksessa ja uskonnon siirtymisessä seuraaville sukupolville. Aikaisemmissa tutkimuksissa uskonnosta puhumisen merkitys uskonnollisessa perinteensiirrossa perheissä on jäänyt vähälle huomiolle. Tutkimuksemme täyttää tätä aukkoa.

Tutkimustehtävä

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme uskonnosta puhumista ja puhumattomuutta suomalaisissa perheissä. Pyrimme vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

Puhutaanko suomalaisissa perheissä uskonnosta?

Millaisia eroja sukupolvien välillä on uskonnosta puhumisessa ja puhumattomuudessa?

Mitkä ovat uskonnosta puhumisen ja puhumattomuuden syyt ja seuraukset?

Tutkimus on osa laajempaa kansainvälistä hanketta, joka tarkastelee perinteensiirtoa ja uskonnollisuutta ja sen muutosta perheissä sukupolvien välillä viidessä eri maassa (Suomi, Saksa, Italia, Unkari ja Kanada). Näin ollen voimme tarkastella puhumista ja puhumattomuutta myös kansainvälisessä kontekstissa ja verrata suomalaista uskonnosta puhumista ja puhumattomuutta näihin neljään maahan.

Aineisto ja menetelmä

Tutkimusaineisto koostuu sekä määrällisestä että laadullisesta aineistosta. Aineisto on osa John Templeton Foundationin rahoittamaan tutkimushankkeeseen The transmission of religion across generations: a comparative international study of

---

29 Smith & Adamczyk 2021, 71-72.

---

continuities and discontinuities in family socialization keräämäämme tutkimusaineistoa. Tarkastelemme tutkimushankkeessa uskonnollista perinteensiirtoa sekä uskonnollisuutta ja sen muutosta perheissä sukupolvien välillä. Tutkimukseen osallistuu viisi maata: Suomi, Saksa, Italia, Unkari ja Kanada. Kullakin mukana olevalla maalla on omanlaisensa uskonnollinen ja kulttuurinen profiili: Suomi edustaa tutkimuksessa maata, jossa protestanttisella kristillisyydellä ja luterilaisella kirkolla on ollut vahva rooli, kun taas esimerkiksi Unkari edustaa jälkikommunistista yhteiskuntaa ja Italia vahvasti katolista maata. Saksassa sekä katolisella että protestanttisella kirkolla on ollut vahva asema ja entinen Itä-Saksa on Unkarin tavoin jälkikommunistinen.

Tutkimuksen määrällinen aineisto koostuu viidessä maassa vuodenvaihteessa 2020–2021 puhelinhaastatteluilla kerätystä aineistosta.³⁰ Aineiston keruusta on vastannut NorStat ja kyselyyn osallistui viidessä maassa yhteensä 8404 vastaajaa. Suomesta mukana on yhteensä 1500 vastaajaa ja otos on edustava.

Määrällisen aineistonkeruun lisäksi joka maassa on toteutettu perhehaastatteluja, joihin on osallistunut vähintään yksi jäsen kolmesta eri sukupolvesta. Perheen haastattelut on ensi sijassa tehty ryhmähaastatteluna, jossa kaikki kolme sukupolvea ovat yhdessä läsnä, jolloin perheenjäsenten kerronta aktivoi toisten perheenjäsenten kerrontaa. Osassa perheissä haastatteluja täydennettiin yksittäisten perheenjäsenten yksilöhaastatteluilla, mikäli perheen yhteiseen haastatteluun osallistuminen ei ollut mahdollista. Tätä artikkelia kirjoittaessa olemme haastatelleet kaikkiaan 58 henkilöä 16 eri perheessä Suomessa. Perheiden uskonnollinen tausta on kirjava. Haastateltavissa on mukana niin luterilaiseen kirkkoon, ortodoksisen kirkkoon, vapaisiin suuntiin ja eri herätysliikkeisiin kuuluvia sekä uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomia perheitä ja perheenjäseniä. Tavoitteena on ollut löytää taustaltaan mahdollisimman erilaisia perheitä sekä kaupungeista että maaseudulta ja maantieteellisesti mahdollisimman kattavasti eri puolelta Suomea. Perheitä haastatteluun valittaessa kriteerinä olivat seuraavat tekijät: 1) perheet ovat suomalaisia, 2) haastatteluun käytettävissä on kolmen sukupolven edustajia, jotka kaikki ovat iältään vähintään 15-vuotiaita. Vanhimman sukupolven edustajat olivat tyypillisesti yli 70-vuotiaita, keskimmäisen sukupolven edustajat 50-60 -vuotiaita ja nuorimmat haastateltavat 20–30 -vuotiaita.

Haastattelujen aluksi osallistujat tekivät piirroksen, johon he kuvasivat katsumukseensa vaikuttaneita ihmisiä ja muita asioita. Osa perheistä teki tämän yhdessä piirtäen yhden yhteisen piirroksen, osassa perheistä kukin osallistuja piirsi oman. Tehtävän tarkoituksena oli visuaalista metodia hyväksikäyttäen aktivoida perheenjäseniä pohtimaan haastattelun teemoja sekä auttaa heitä puhumaan aihees-

---

30 Survey on family religious socialization in Germany, Finland, Italy, Hungary and Canada 2021.

ta, jonka osa saattaa kokea vaikeaksi. Piirrettyihin kuviin palattiin myös useiden haastattelujen aikana ja haastateltavat kokivat visualisoinnin myös auttavan kuvaamaan perheissä mahdollisesti olevia monimutkaisia ihmissuhteiden verkostoja. Vastaavaa tehtävää ei käytetty muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa. Tämän jälkeen varsinainen haastatteluosuus alkoi kaikissa perheissä (ja kaikissa maissa) samalla kysymyksellä:

Meitä kiinnostaa, miten perheissä välitetään sukupolvelta toiselle arvoja, sitä mihin uskotaan ja mikä on tärkeää – ja se, millaisia muutoksia tässä on tapahtunut vuosien myötä. Kertoisitteko, millaista tämä on ollut teidän perheessänne?

Tämän jälkeen tavoitteena oli, että perhe keskustelisi teemaan liittyen niistä näkökulmista, jotka juuri siinä perheessä ovat keskeisiä ja haastattelijä mahdollisimman vähän ohjaisi haastattelun kulkua ja siinä esille tulevia aihealueita. Tarvittaessa haastattelijä auttoi keskustelua apukysymyksin. Tämä toimi eri tavoin perheissä: osassa perheistä haastattelut etenivät vahvasti perheen oman keskustelun ehdoilla hyvin itsenäisesti niin, että haastattelijä esitti vain muutamia tarkentavia kysymyksiä lähinnä haastattelun loppupuolella. Osassa perheissä haastattelijä ohjasi haastattelua enemmän apukysymyksin. Tätä varten haastattelijöillä oli myös teema-haastattelurunko, jota käytettiin tarvittaessa haastattelun apuna. Tämän lisäksi perheiltä kerättiin taustatietoja suvun historiasta (mukaan lukien muut perheenjäsenten ja edeltävien sukupolvien syntymävuosi, asuinpaikat, muutot, ammatit). Perheiden haastatteluiden kestot vaihtelivat noin kahden ja reilun neljän tunnin välillä.

Tässä artikkelissa käytämme kansainvälistä määrällistä aineistoa ja suomalais-ta laadullista perhehaastatteluaineistoa. Analyysin olemme aloittaneet haastatteluaineiston laadullisella sisällönanalyysillä. Sen aluksi luimme aineistoa lähiluvulla ja nostimme esiin teemoja, joista haastatellut puhuvat kertoessaan uskonnollisesta perinteensierrosta omissa perheissään. Tiivistimme aineistosta löytyneet teema-alueet 28 teemaan. Yhtenä näistä teemoista oli juuri puhuminen ja puhumattomuus, jota tämä artikkeli käsittelee.

Tämän jälkeen siirryimme tarkastelemaan määrällistä aineistoa etsien sieltä uskonnosta puhumiseen liittyvää aineista ja lähdimme kysymään, missä määrin määrällisen aineiston tulokset antavat tukea haastatteluista nouseville havainnoille uskonnosta puhumiselle perheissä tai tuottavat siihen täydentävää tai nostavat esiin ristiriitaisuuksia, jotka mahdollisesti saisivat meidät tarkastelemaan uudelleen laadullista aineistoamme. Määrällisen aineiston analyysin lähtökohtana oli ristiintaulukoinnit ja keskiarvojen erojen vertailut. Analyysimme suunta oli siis laadullisesta määrälliseen ja siitä takaisin laadulliseen. Myös seuraavassa tulososiossa laadulliset ja määrälliset löydökset esitetään synergeettisessä suhteessa toisiinsa.

Viitatessamme haastateltujen perheenjäseniin G1 (Generation 1) viittaa isovanhempien sukupolveen kuuluvaan perheenjäseneneen, G2 vanhempien sukupolveen

ja G3 nuorten sukupolveen. Käytämme haastatelluista perheenjäsenistä myös pseudonyymejä (esimerkiksi 'Tomi'). Haastateltuihin perheisiin puolestaan viit-
taamme F-alkuisella numerokoodilla (esimerkiksi F6).

Puhutaanko uskonnosta – Suomessa ja muualla?

Haastatteluaineiston analyysissä havaittiin useita erilaisia uskonnosta puhumisen tapoja, joita esiintyi perheiden kertomuksissa. Nämä on koottu taulukkoon 1. Toisessa ääripäässä ovat puhumisen tavat, joissa uskonto oli avoimesti esillä keskusteluissa arjen eri tilanteissa, myös liittyen henkilökohtaisen tason tunteisiin ja kokemuksiin. Toisessa ääripäässä ovat puhekulttuurit, jossa ei puhuta uskonnosta eikä muista elämän syvistä kysymyksistä. Osassa perheissä saatettiin puhua elämän syvistä kysymyksistä muuten, muttei uskonnosta. Osassa perheistä uskonnosta kyllä puhuttiin liittyen kulttuuriin, politiikkaan ja muihin julkisiin asioihin, mutta henkilökohtaisella tasolla siitä ei puhuttu. Uskonto näyttäytyi perheissä myös ristiriita-asiana ja konflikteja tuottavana, joka saattoi johtaa osin myös siitä vaikenemiseen. Osaltaan nämä erilaiset puhumisen tavat näkyivät myös haastattelussa itsessään ja siinä tavassa, jolla perheenjäsenet keskustelivat temasta keskenään.

Taulukko 1. Uskonnosta puhumisen tavat haastatteluaineistossa

Puhumista uskonnosta tai elämän tarkoituksesta ja merkityksestä ei harjoiteta
Puhutaan elämän tarkoituksesta ja merkityksestä, muttei suoraan uskonnosta
Puhutaan uskonnosta liittyen kulttuuriin, politiikkaan tai muihin julkisiin asioihin, ei henkilökohtaisella tasolla
Puhuminen uskonnosta esiintyy ristiriita-asiana; perheen sisällä on erilaisia näkemyksiä, joista seuraa konflikteja ja tästä seuraa osin vaikenemista
Uskonnosta ja uskosta puhutaan avoimesti, myös henkilökohtaisella tasolla liittyen tunteisiin ja kokemuksiin

Perheiden puhekulttuureita tarkasteltaessa on huomion arvoista, että saman perhekokonaisuuden sisällä on useita perheyksiköitä, joista haastatteluissa puhutaan. Haastateltavat puhuvat paitsi siitä perheestä, jossa nyt nuorin sukupolvi (G3) kasvaa, myös vanhempien (G2) ja isovanhempien (G1) sukupolven lapsuudenperheistä sekä heidän vanhempien ja isovanhempien perheistä sekä puolisoitensa ja entisten puolisoitensa perhekokonaisuuksista. Tämä tarkoittaa sitä, että saman perheen sisällä ei useinkaan ole vain yhtä tapaa puhua uskonnosta, vaan perheen puhekulttuuri sisältää erilaisia elementtejä riippuen, ketkä perheestä ovat mukana keskustelussa.

Useimmiten perhehaastattelussa tuotiin esiin useita näistä puhumisen tavoista esimerkiksi siten, että kerrottiin puolison lapsuudenperheen olleen perhe, jossa uskonnosta ei lainkaan puhuttu, kun taas kertojan omassa lapsuudenperheessä katsomusasiat olivat usein keskustelunaiheena. Harvoin yhden perheen tarinaa väritti vain yhdenlainen puhumisen kulttuuri. Tämä jo osaltaan antaa aihetta pohtia, millaisia kulttuurien yhteentörmäyksiä perheissä on koettu ja koetaan, kun on kyse katsomusasioista ja niistä keskustelemisesta. Erilaiset kulttuurit voivat esimerkiksi tehdä lasten katsomuskasvatuksesta päättämisen ja niistä keskustelemisen hyvin vaikeaksi.

Haastatteluaineiston perusteella useissa suomalaisperheissä puhumattomuus oli läsnä ainakin jossain sukupolvessa. Myös määrällisessä aineistossa nähdään perheiden keskinäisessä puhumisessa ja vuorovaikutuksessa selkeitä eroja maiden välillä. Aineisto vahvistaa aiemmissa tutkimuksissa havaitun näkemyksen suomalaisista hiljaisen³¹ ja individualistisen³² viestintäkulttuurin ihmisinä: suomalaiset puhuvat perheessään vähemmän kuin muut. Kun tutkimukseen osallistuneilta kysyttiin, missä määrin he olivat nuoruudessaan puhuneet itselleen tärkeistä asioista perheenjäsentensä kanssa, suomalaiset olivat puhuneet kaikkein harvimmin (ks. taulukko 2). Kaikissa maissa äiti on se henkilö, jonka kanssa nuoret kaikkein useimmin puhuvat henkilökohtaisista asioista, toiseksi tärkeimpänä ovat sisarusset, vasta sitten isä.

Viidestä tutkimukseen osallistuneesta maasta Unkarissa perheiden keskinäinen vuorovaikutus näyttäytyi avoimimpana, toisessa ääripäässä oli Suomi. Myös Saksassa ja Kanadassa vastaajat kertoivat puhuneensa itselleen tärkeistä asioista perheenjäsentensä kanssa useammin, ja niin ikään Italiassa jonkin verran useammin. Suomalaisista reilu kolmannes (37 %) kertoi nuoruudessaan puhuneensa säännöllisesti itselleen tärkeistä asioista äitinsä kanssa, alle joka viides isänsä kanssa ja noin joka kymmenes jonkun isovanhempansa kanssa. Kaikkien perheenjäsenten kanssa tärkeistä asioista puhuneiden osuus oli alhaisin Suomessa.

---

31 Lehtonen & Sajavaara 1985.

32 Hofstede 1994.

Taulukko 2. Niiden osuus (%), jotka puhuivat nuoruudessaan säännöllisesti itselleen tärkeistä asioista seuraavien ihmisten kanssa Suomessa, Saksassa, Unkarissa, Italiassa ja Kanadassa. N=8 404.

	Suomi	Saksa länsi	Saksa itä	Unkari	Italia	Kanada
Äiti	37	44	42	58	39	46
Isä	18	22	25	33	24	27
Yksi tai useampi isovanhempi	11	11	17	22	12	11
Sisarukset	29	33	35	45	33	31
Muut sukulaiset ja perheenjäsenet	6	8	8	10	11	9
Ystävät	52	50	47	46	49	54
Opettaja	3	4	4	10	14	7

Myös uskoon ja uskontoon liittyvistä asioista suomalaiset ovat nuoruudessaan puhuneet harvemmin perheenjäsentensä kanssa kuin muissa tutkimuksen maissa (ks. Taulukko 3). Viidestä tutkimukseen osallistuneesta maasta, Italiassa uskonto oli kaikkein yleisimmän esillä perheissä. Jopa entisen Itä-Saksan alueella uskosta ja uskonnosta oli perheissä puhuttu avoimemmin kuin Suomessa. Italiassa lähes joka toinen kertoi puhuneensa äitinsä kanssa vähintään satunnaisesti uskoon ja uskontoon liittyvistä asioista, Suomessa vain joka neljäs. Vain joka kuudes suomalainen puhui isänsä tai yhden tai useamman isovanhempansa kanssa satunnaisesti tai säännöllisesti uskoon tai uskontoon liittyvistä asioista.

Taulukko 3. Niiden osuus (%), jotka puhuivat nuoruudessaan vähintään satunnaisesti uskoon tai uskontoon liittyvistä asioista seuraavien ihmisten kanssa Suomessa, Saksassa, Unkarissa, Italiassa ja Kanadassa. N=8 404.

	Suomi	Saksa länsi	Saksa itä	Unkari	Italia	Kanada
Äiti	27	41	29	38	47	36
Isä	16	26	19	24	32	26
Yksi tai useampi isovanhempi	15	25	20	34	29	20
Sisarukset	17	25	17	24	32	24
Muut sukulaiset ja perheenjäsenet	7	12	8	12	16	13
Ystävät	28	34	28	20	35	29

Suomalaiset miehet erottuvat aineistosta vielä erityisen yksityisinä: he puhuvat sekä uskostaan että muista itselleen tärkeistä asioista selvästi harvemmin kuin naiset ja muiden maiden miehet. Naiset yleisesti ottaen ovat useimmissa tutkimukseen osallistuneissa maissa vähintään jonkin verran avoimempia kuin miehet, mutta Suomessa naisten ja miesten välinen ero on suurin.³³ Suomalaiset naiset puolestaan ovat viiden maan naisten joukossa keskikastia siinä, missä määrin itselleen tärkeitä asioista ja uskonnosta puhutaan. Suomalaisten muita maita vähäisempää uskonnosta ja muista tärkeistä asioista puhumista selittää siis ennen kaikkea miesten vaikeneminen. Unkarissa miehet ovat kyselyn perusteella yhtä avoimia puhumaan itselle tärkeistä asioista ja uskostaan kuin naiset. Myös Italiassa naisten ja miesten välinen ero on pieni. Vain joka viides (19 %) suomalaisista miehistä kertoi puhuvansa uskosta tai uskonnosta vähintään satunnaisesti ystäviensä kanssa, naisista kaksi viidestä (37 %). Muista tärkeistä asioista ystävien kanssa puhumisessa ero on samansuuntainen: naisista 66 prosenttia kertoi puhuvansa niistä säännöllisesti ystäviensä kanssa, miehistä 40 prosenttia. Suomalaisnaiset puhuivat itselleen tärkeistä asioista ja uskosta myös useammin erityisesti äitinsä ja sisarustensa kanssa kuin miehet. Isänsä kanssa itselleen tärkeistä asioista ja uskostaan suomalaiset naiset ja miehet puhuivat lähes yhtä harvoin.

Puhumattomuuden kulttuuri näkyy myös siinä, että suomalaiset vastaajat olivat muiden maiden vastaajia useammin epä tietoisia siitä, millainen omien isovanhempien uskonnollisuus oli ollut. Taulukossa 4 tarkastellaan niiden vastaajien osuutta eri maissa, jotka eivät osanneet kertoa, millainen omien vanhempien tai isovanhempien uskonnollisuus oli. Useimmat vastaajat niin Suomessa kuin muissa maissa osasivat kyllä kertoa, mikä heidän vanhempiansa uskonnollisuus on ollut, ja erityisesti äidin uskonnollisuudesta oltiin hyvin perillä. Kaikissa maissa vain 1–2 prosenttia ei osannut sanoa, millainen äidin uskonnollisuus oli, isän uskonnollisuudesta epä tietoisia oli 2–6 prosenttia. Kaikissa maissa myös isoäitien uskonnollisuus tiedettiin useammin kuin isoisien, mikä osoittaa naisten avoimemmin ilmaisevan hengellisyyttään ja suhdettaan katsomusasioihin niin Suomessa kuin muissakin maissa. Äidin vanhempien uskonnollisuus niin ikään tunnettiin kaikissa maissa paremmin kuin isän vanhempien. Suomalaiset olivat kuitenkin kaikkiin maihin verrattuna lähes kaikkien isovanhempien kohdalla useimmin epä tietoisia siitä, millainen tämän uskonnollisuus oli tai oli ollut. Suomalaisista lähes joka toinen ei osannut sanoa, millaista hänen isoisiensä uskonnollisuus oli ollut ollut (isän isä 46 %; äidin isä 42 %). Isoäitien uskonnollisuudesta oltiin jonkin verran paremmin selvillä.

33 Uskonnosta ja tärkeistä asioista puhumisen muuttujista tehtiin Index, joka on summamuuttuja 10 eri henkilöiden kanssa puhumisen muuttujasta (vanhemmat, isovanhemmat, muut sukulaiset ja ystävät; sisarusket jätettiin pois, jottei eri maiden erilaiset lapsiluvut vaikuta indexiin). Sukupuolten välinen ero oli tilastollisesti erittäin merkitsevä ainoastaan Suomessa ($t=-5.27^{***}$) ja Saksassa ($t=-3.51^{***}$).

Taulukko 4. Niiden osuus (%), jotka eivät osaa kertoa, millainen ko. vanhemman tai isovanhemman uskonnollisuus oli. N=8 404.

	Äiti	Isä	Äidin äiti	Äidin isä	Isän äiti	Isän isä
Suomi	1	4	22	42	31	46
Saksa länsi	2	2	17	34	27	39
Saksa Itä	3	7	20	36	29	37
Unkari	1	5	15	32	29	44
Italia	1	3	18	35	29	40
Kanada	1	2	19	28	24	34

Näiden löydösten taustalla on laaja kirjo kulttuurisia tekijöitä. Maiden välillä on eroja muun muassa siinä, millaisessa asemassa uskonto on yhteiskunnassa ja arjessa. Kuten aikaisempi tutkimuskin on havainnut, kun uskonnon merkitys yhteiskunnan toiminnassa on vähäinen, myös sen merkitys ihmisten elämässä vähenee.³⁴ Löydösten taustalla on kuitenkin myös eroja siinä, miten eri maissa ja kulttuureissa eri perhesukupolvet ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Näiden tulosten valossa on kiinnostavaa, miten suomalaiset haastatellut suhtautuivat laadullisen aineistonkeruumme asetelmaan, jossa perhettä kehoitettiin keskustelemaan yhdessä katsomuskysymyksistä ja katsomusten välittymisestä. Haastatteluissa puhuminen on monissa perheissä koettu tervehtyttävänä ja vapauttavana. Tutkijoita on myös jälkeenpäin kiitetty tilaisuudesta ottaa katsomusasioita esiin perheissä ja saada tietoa siitä, miten muut perheenjäsenet ajattelevat esimerkiksi uskonasioista. Teeman tärkeydestä kielii myös se, että useissa haastatteluissa erityisesti vanhin sukupolvi on kertonut, että haastattelun tekeminen on jännittänyt heitä etukäteen. Toki on muistettava, että haastatteluihin ei todennäköisimmin ilmoittautunut perheitä, jotka eivät millään muotoa halua keskustella uskonnosta tai katsomuksista. Myös ambivalenttia suhtautumista uskonnosta puhumiseen esiintyy haastateltavien joukossa: asioista voidaan puhua joidenkin perheenjäsenten kesken, mutta ei kaikkien. Joissain perheissä ei esimerkiksi voitu tehdä yhteishaastatteluja, koska vaikkapa kirkosta eroamisesta ei ole voitu puhua vanhempien läsnä ollessa. Tulostemme perusteella vaikuttaakin siltä, että uskonnosta puhuminen on positiivinen kokemus heille, jotka siihen voivat ja uskaltavat ryhtyä.

34 Ks esim. Gärtner 2019.

Puhumisen ja puhumattomuuden erot eri sukupolvissa

Haastatteluissa oli selkeästi havaittavissa, että puhumisen ja puhumattomuuden kulttuuri on ollut muutoksessa ajan ja uusien sukupolvien varttumisen myötä. Useissa haastatteluissa tuli ilmi, että vanhimmalle sukupolvelle oli kaikkein harvinaisinta ja vaikeinta puhua katsomusasioista muiden kanssa. Nämä vanhimman sukupolven edustajat myös kertoivat kaikkein useimmin, että heidän lapsuudenkodissaan ei juuri keskusteltu katsomusasioista. Niin myös silloin, vaikka uskontoa olisi aktiivisesti ja säännöllisesti harjoitettu. Tämä näkyi paitsi vanhemman sukupolven omassa puheessa, myös nuorempien sukupolvien kokemuksissa vanhemmasta sukupolvesta.

Puhumisen ja puhumattomuuden kulttuurien toisaalta murtuminen ja toisaalta välittyminen näkyy kiinnostavasti haastatteluaineistossamme, kun katsotaan perheitä rinnakkain, sukupolvittain jaoteltuna. Taulukkoon 5 on koottu esimerkit perheistä F2, F14 ja F16, joissa puhumisen ja puhumattomuuden kulttuurin muutos näkyy erityisen vahvasti. Taulukko havainnollistaa sitä, kuinka vanhimman sukupolven edustajat (G1) eivät ole tottuneet puhumaan uskosta ja uskonnosta. Heidän lapsensa (G2) puhuvat aiheesta huomattavasti edellistä sukupolvea avoimemmin, kuitenkin puheen liikkua melko yleisellä ja teoreettisella tasolla. Nuorimmalle sukupolvelle (G3) uskosta ja uskonnosta puhuminen on arkipäiväistä, ja osa heistä puhuu aiheesta myös henkilökohtaisella tasolla omia kokemuksiaan ja tunteitaan ystävilleen jakaen. Toisaalta monen nuorimman sukupolven edustajankin puhe liikkuu melko yleisellä tasolla, mikä mahdollisesti kertoo pikemminkin yhteiskunnan muutoksesta kuin puhumisen kulttuurin muutoksesta. Nuoremmat eivät todennäköisemmin koe henkilökohtaista uskoa tai uskonnollisuutta kovin merkittäviksi asioiksi omassa elämässään³⁵ – niin merkittäviksi, että niistä tulisi puhutuksi ystävien tai perheenjäsenten kanssa.

---

35 Ks. nuorten uskonnollisuudesta esim. Ketola 2020, 73–79.

Taulukko 5. Puhumisen ja puhumattomuuden kulttuurien muutos perheissä F2, F14 ja F16.

	G1	G2	G3
F2	"No harvemmin tulee puhuttua."	"Mutta kyllähän tämmösistä hengellisistä asioista voidaan kyllä niinku [--] puhua [--]."	"Sitä on kyllä vähän tullu keskusteltua luokkakaverin kaa."
F14	"En oo puhunu."	"Mutta on tosiaan näistä moninaisia ruokapöytäkeskusteluja, uskonnosta ja näistä muista asioista."	"Minun mielestä on uskonnosta puhuttu ja on ollu puolesta ja vastaan argumentteja. Välillä vähän huonostiki on keskusteltu, että ei oo välttämättä mitään rauhallista keskustelua ollu [--]."
F16	"Nyt täytyy sanoa semmonen asia, että tämähän on melkein tabu. [--] Niin ei oo kuule paljonkaan keskusteltu."	"Kyllä me ollaan aika paljon kyllä niistä asioista keskusteltu."	"Kyllä se sillä lailla on vahvasti siinä arjessa mukana se arvojen ja semmosten opetus ja keskustelu, joo."

Edellä esitetyissä perheissä puhuminen ja puhumattomuus on sidoksissa nimenomaan sukupolveen, ei siihen, kokeeko ihminen itsensä uskonnolliseksi vai ei. Perheessä F2 kaikki kolme sukupolvea kuuluvat evankelisluterilaiseen kirkkoon, mutta eivät juurikaan osallistu kirkon toimintaan. G1 ja G2 kertovat käyvänsä kirkossa juhlapyhinä, kun taas G3 ei osallistu ollenkaan kirkon toimintaan. Perheessä F14 kaikki sukupolvet kuuluvat evankelisluterilaiseen kirkkoon, mutta heidän välillään on huomattavia eroja uskonnollisuudessa. G1 on vahvasti uskonnollinen ja osallistuu aktiivisesti paikallisseurakunnan toimintaan, kun taas G2 kuvailee uskovansa Jumalaan, kun ei keksi mihin muuhunkaan voisi uskoa. G3 puolestaan määrittelee itsensä uskonnottomaksi. Uskonnottomuus näkyy perheessä myös G2:n puolison eli G3:n isän kautta. Perheessä F16 kaikki sukupolvet kuuluvat evankelisluterilaiseen kirkkoon, pitävät itseään uskonnollisina ja myös osallistuvat melko aktiivisesti kirkon toimintaan.

Nuorimmat sukupolvet ovat osaltaan murtamassa puhumattomuuden kulttuuria, ja tiedostavat sen osin itsekin: ”Mä ajattelen, tiiätkö, et ehkä se hiffaa, mut ehkä mun täytyy sanoo ääneenki jossain vaiheessa. Lakkaa odottamasta tai olettamasta. Sanotaan näin. Mun täytyy nyt murtaa tää puhumattomuuden kulttuuri omalta osaltani.”³⁶ Vaikka keskustelu olisi joskus ”vähän huonoakin” ja ”ei mitään rauhallista”³⁷, se on kuitenkin saattanut lisätä avoimuutta perheenjäsenten kesken.

Toisaalta joissakin sellaisissa perheissä, joissa uskosta ja uskonnosta ei ole puhuttu, nuorten voi olla vaikea muuttaa kulttuuria, vaikka haluaisivatkin. Esimerkiksi vahvasti uskonnollisesta kodista lähtöisin oleva 28-vuotias Samuel³⁸ kertoo, että uskonnosta ei koskaan puhuttu kotona ja aikuisiällä puhuminen on yhä hyvin vaikeaa. Sekä Samuel että hänen äitinsä Anita³⁹ sanoittavat puhumattomuuden kulttuuria samankaltaisesti (taulukko 6).

Taulukko 6. Puhumattomuuden kulttuurin siirtyminen sukupolvelta toiselle perheessä F9.

G2	G3
”Ei me mitään olla puhuttu sillä tavalla. [--] En minä mitään syvällisiä keskusteluja käynyt. Ei mitään syvällisiä pohdintoja, ei käydä. Kun jotenkin ei osaa pukea sanoiksi näitä.”	”Ei meillä ikinä puhuttu. [--] Kyllähän se on vaikea. Se on jotenkin niin henkilökohtanen asia, ettei siitä oikeen tiiä, että kenen kanssa pystys luontevasti keskustelemaan.”

Myös määrällisen aineiston perustella puhumattomuuden kulttuuri luonnehtii erityisesti vanhempia ikäryhmiä. Nykynuoret puhuvat itselleen tärkeistä asioista selvästi useammin sekä ystäviensä että omien vanhempiensa kanssa kuin vanhemmat ikäluokat kertoivat nuoruudessaan puhuneen.

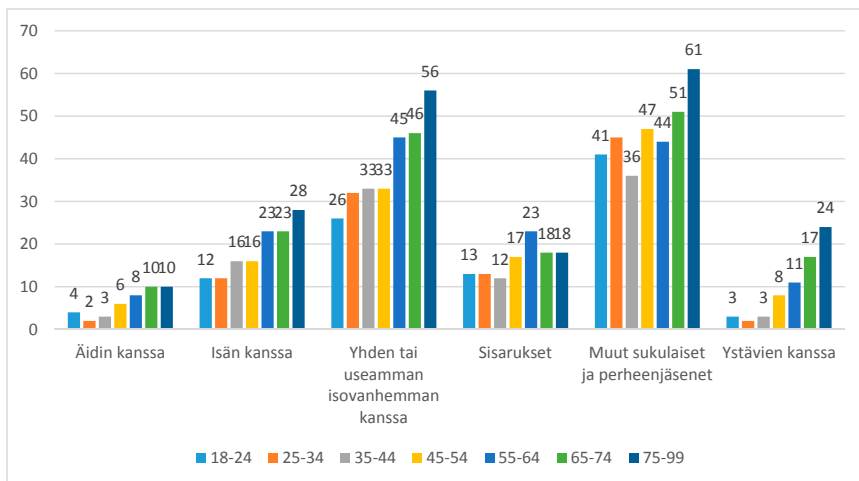
18–24-vuotiaista joka toinen (46 %) kertoi puhuvansa tai puhuneensa äitinsä kanssa säännöllisesti itselleen tärkeistä asioista, 65–74-vuotiaista vain joka neljäs (28 %). Vastaava ero näkyy keskusteluissa myös muiden perheenjäsenten kanssa. Ystävien kanssa keskustelemisessä näkyy myös vastaava muutos. Nuorten ja nuorten aikuisten keskuudessa vain hyvin pieni osa (2–4 %) ei puhunut nuoruudessaan koskaan itselleen tärkeistä asioista ystäviensä kanssa, kun yli 75-vuotiaiden keskuudessa joka neljäs. Kuvio 1 havainnollistaa tätä muutosta.

36 F1/G3b.

37 F14/G3.

38 F9/G3.

39 F9/G2.

Kuvio 1. Niiden vastaajien osuus (%), jotka eivät nuoruudessaan koskaan puhuneet itselleen tärkeistä asioista

Myös uskonnosta ja uskosta nuoret puhuvat ennen kaikkea ystäviensä ja isovanhempiensa kanssa useammin kuin aiemmat sukupolvet. Alle 25-vuotiaista alle puolet (45 %) kertoo, ettei ole koskaan nuoruudessaan puhunut uskonnosta isovanhempiensa kanssa, yli 75-vuotiaista lähes kolme neljästä (70 %) ja 64–74-vuotiaistakin lähes kaksi kolmesta (62 %). Ystäviensä kanssa puhuvien osuus on myös lisääntynyt. Kun vanhimman ikäryhmän vastaajista joka toinen ei ollut puhunut uskonnosta ystäviensä kanssa, nuorista joka kolmas (32 %). Muutos koskee niin naisia kuin miehiä: sekä nuoret miehet että nuoret naiset puhuvat avoimemmin kuin edeltävät sukupolvet. Muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa eri sukupolvissa tapahtunut muutos on selvästi vähäisempi ja erityisesti uskonnon kohdalla usein päinvastainen: nuoret puhuvat uskosta ja uskonnosta harvemmin kuin vanhemmat sukupolvet erityisesti Italiassa ja Kanadassa.

Suomessa uskonnosta puhuminen perheissä on jonkin verran lisääntynyt siitä huolimatta, että uskonnon rooli muuten perheissä on vähentynyt selvästi. Kun yli 75-vuotiaista vastaajista yli puolet (55 %) kertoi uskonnollaan olleen suuri tai melko suuri merkitys lapsuudenkodissaan, alle 45-vuotiaista näin vain noin joka kuudes. Näin ollen uskonnon merkityksen vähentyminen ei välttämättä perheessä ole tarkoittanut sitä, että uskonnosta puhuminen vähenisi. Aineisto osoittaa, että myös uskonnollisissa perheissä elänyt vanhempi ikäpolvi on usein elänyt kodissa, jossa uskonnosta ei puhuttu. Esimerkiksi erittäin uskonnollisessa perheessä kasvaneista yli 75-vuotiaista lähes kaksi kolmesta kertoo (63 %), ettei nuoruudessa koskaan puhunut uskonnosta isovanhempiensa kanssa, kun uskonnollisessa kodissa kas-

vaneista nuorista vain joka neljäs ei (26 %) ei ollut puhunut uskonnosta isovanhempiensa kanssa. Muutos on siinäkin mielessä huomattava, että vanhemmalla on aineiston perusteella ollut muutoin kiinteämpi yhteys isovanhempiinsa ja vanhempi ikäpolvi kuvaa suhdettaan isovanhempiinsa jonkin verran lämpimämpänä kuin nuorempi ikäpolvi. Toisaalta asiaan voi osin vaikuttaa myös pidempi eliniän ennuste, jonka ansiosta on todennäköistä, että nuoremmalla sukupolvella on ollut elossa olevia isovanhempia pidempään, jolloin mahdollisia keskustelutilanteita on voinut tulla myöhemmin nuoruudessa. Tämä ilmiö näkyi myös perhehaastatteluisamme: vanhimpien osallistujien oli joskus vaikea muistaa isovanhemmistaan edes nimiä saati syntymävuosia tai muita genogrammia varten keräämiämme tietoja, koska he eivät olleet koskaan kohdanneet isovanhempiaan.

Uskonnosta puhumisen ja puhumattomuuden syyt ja seuraukset

Miksi uskonnosta sitten ei perheissä puhuta? Mikä aiheuttaa puhumattomuutta ja mitä puhumattomuus aiheuttaa? Haastatteluaineiston perusteella osassa perheissä valinta on tietoinen, osassa sitä ei ole tietoisesti reflektoitu. Tietoisin puhumattomuuden taustalla perheissä oli erilaisia syitä. Ensimmäinen liittyy kokemukseen omien näkemysten ristiriitaisuudessaan suhteessa perheessä ”oikeana” pidettyyn näkemykseen. Oman uskon ei nähdä olevan oikeaoppinen suhteessa perheen tai muun ympäristön vaatimuksiin.

Tää on myöskin semmonen asia mistä mä en puhu kellekään, koska se nyt ei oo esimerkiksi kristillinen ajatus, niin...⁴⁰

Toisekseen puhumattomuuden taustalla on osalla haastateltavista tietoinen pyrkimys olla loukkaamatta muita. Tämä näkyi eritoten nuoremmalla sukupolvella, jotka eivät halunneet loukata uskontoa tärkeänä pitäviä vanhempiaan tai isovanhempiaan kertomalla esimerkiksi eronneensa kirkosta tai ettei usko Jumalaan.

Ehkä asioiden miettiminen sellaisen ihmisen kanssa, joka uskoo samoin, kuin asioiden kyseenalaistaminen sellaisen ihmisen kanssa, kenen mä tiedän uskovan. Et mä en haluis puhua, mä en haluis, mun mielestä tuntuis epäkunnioittavalta mummin kanssa pohtii sitä, että epäilen, etteikö Jumalaa ole olemassa, koska mä tiedän, että sä uskot niin sitten mä en haluu viedä mitään pohjia pois sun uskolta, koska mä kunnioitan sitä. Mut sitten taas, jos mä tiedän, että joku toinenkin on ateisti tai agnostikko niin sit sellasen kanssa ois helpompi puhua niistä asioista, kun sit ei tavallaan pelkää, että loukkaa sen toisen usko.⁴¹

40 F7/G1.

41 F4/G3.

Puhumattomuuden taustalla on myös pyrkimystä olla tuottamatta huolta ja murhetta toiselle. Tietäessään oman katsomuksen olevan sellainen, joka muiden silmissä aiheuttaisi ensisijassa huolta, haastateltavat ovat saattaneet kokea paremmaksi olla puhumatta asiasta. Tähän voi liittyä toisaalta pyrkimys ristiriitojen välttämiseen, mutta myös pelko siitä, ettei tulisi hyväksytyksi erilaisine ajatuksineen. Tämä puolestaan voi johtua aiemmista kokemuksista, joissa erilaisen katsomuksen omaava – esimerkiksi sukuun tullutta puolisoa – ei ole perheessä hyväksytty. Itselle ei haluta samaa kohtelua.

Uskonnosta puhumiseen ja puhumattomuuteen liittyykin myös kokemus psykologisesta turvallisuudesta ja turvattomuudesta ja halu olla hyväksytty. Jos turvallisuuden kokemusta ei ole ja kokemusta siitä, että on hyväksytty kaikkine ajatuksineen, avoimelle keskustelulle ei myöskään ole mahdollisuuksia. Tämä näkyy niin yllä olevan haastateltavan kokemuksissa kuin papin perheessä, jossa erilailla ajatteleva koki, ettei uskalla puhua avoimesti omasta uskostaan, kun ajattelu ei ollut linjassa pappina toimivan ajatusten kanssa ja pappina toimiva koki tämän hyökkäyksenä omaa persoonaansa kohtaan. Tämän myötä perheessä ei juurikaan keskusteltu uskosta.

Eikä me oo keskusteltu siinä perheessä mistään tällöisistä hengellisistä kysymyksistä oikeestaan koskaan, koska sit mies koki sen hirveen helposti aina sillai, että se kohdistuu hänen persoonaan tai hänen työhön, joka on oikeestaan tietysti niin sama, et se hänen koko identiteetti leimas.⁴²

Myös haastattelutilanteissa nousi usein uskonnosta esiin asioita, joista perheessä ei oltu koskaan puhuttu. Monessa perheessä haastattelutilanne oli ensimmäinen kerta, kun perheessä yhdessä keskusteltiin uskoon ja uskontoon liittyvistä asioista. Joskus ne olivat myös järkytys ainakin jollekin muulle perheenjäsenelle. Haastatteluissa kävi ilmi muun muassa perheenjäsenen kuulumattomuutta kirkkoon tai yhteydenpitoa muun uskonnollisen yhteisön edustajien kanssa.⁴³ Haastateltavien joukossa oli myös perheitä, joissa eri sukupolvet eivät halunneet tulla yhteen haastatteluun, koska katsomusasioista puhuminen yhdessä perheenjäsenten kanssa koettiin liian araksi asiaksi.

Millaisia sitten ovat sellaiset perheet, joissa uskonnosta ei puhuttu? Kiinnostavaa oli, että sillä ei näyttänyt olevan yksiselitteistä yhteyttä perheen uskonnollisuuteen. Sekä voimakkaasti uskonnollisissa että ei-uskonnollisissa perheissä kerrottiin sekä siitä, että uskosta ja uskonnosta vaietaan sekä että siitä puhutaan avoimesti. Esimerkiksi hyvin uskonnollisen papin perheessä uskosta ja uskonnosta ei koskaan

---

42 F7/G1.

43 F4.

puhuttu henkilökohtaisella tasolla, vaikka lastenkin arki oli täynnä seurakunnallista osallistumista.⁴⁴ Toisen papin perheessä usko taas oli jatkuvasti ja kaikessa läsnä, vaikka omassa lapsuudessa siitä ei oltu kotona koskaan puhuttu.⁴⁵ Kolmas pappi puolestaan kertoi puhuvansa uskonnosta tietopohjaisesti ja poliittisesta näkökulmasta ystävien ja sukulaisten kanssa, muttei henkilökohtaisella tasolla.⁴⁶ Toisaalta niin ikään eräässä uskonnottomassa perheessä katsomusasioista oli vaiettu⁴⁷ ja toisessa uskonnottomassa perheessä niistä puhuttiin erittäin avoimesti.⁴⁸ Niin ikään melko maallistuneessa perheessä uskosta ja uskonnosta puhuttiin melko avoimesti.⁴⁹

Haastattelujen perusteella yhdessä puhuminen on kuitenkin jatkuvuuden keskeinen elementti. Haastatteluaineisto osoittaa, että perheet, joissa jatkuvuus on vahva – riippumatta siitä, tarkoittaako jatkuvuus uskonnollisuuden tai uskonnottomuuden jatkumista – ovat usein perheitä, joissa uskonnosta tyypillisesti keskustellaan paljon, monenkeskeisesti ja monenlaisissa tilanteissa. Keskusteluissa luodaan yhteistä kuvaa yhteisestä katsomuksesta, sitä yhdessä rakentaen ja eläen. Vahvaa jatkuvuutta edustaville perheille on tyypillistä myös se, että perheen kerronnassa painotus on perheen yhteisessä tarinassa. Kaikissa haastatteluissa on nähtävissä kerronta, joka liittyy perheen yhteiseen tarinaan, ”meidän tarinaamme” siihen mikä perhettä yhdistää ja ”millaisia me olemme.” Kaikissa haastatteluissa tuli samaan aikaan kuitenkin esille jokaisen haastateltavan kohdalla lisäksi se kerronta, mikä liittyy ”minun tarinaani” – haastateltavan omiin henkilökohtaisiin näkemyksiin ja kokemuksiin. Vahvan jatkuvuuden perheille tyypillistä on, että perheenjäsenet puhuvat monessa tilanteessa ensisijaisesti ”meistä” eivätkä ensisijaisesti vain itsestään ja omista näkemyksistään.

Myös määrällinen aineisto vahvistaa puhumisen vahvan yhteyden jatkuvuudelle. Mitä enemmän yksilö on nuorena puhunut itselleen tärkeistä asioista ja uskosta ja uskonnosta vanhempiensa kanssa, sitä keskenään samanlaisempi heidän uskonnollisuutensa on. Perheissä, joissa tutkimukseen osallistuva kertoo, ettei ole koskaan jutellut äitinsä kanssa itselleen tärkeistä asioista tai uskosta, korrelaatio äitin ja lapsen uskonnollisuuden välillä on molemmissa .28***, kun taas säännöllisesti näistä puhuvilla .40*** ja .44***.

---

44 F7.

45 F17/G2b.

46 F10/G3.

47 F17/G1b:n lapsuuden perhe.

48 F5.

49 F2.

Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä artikkelissa on tarkasteltu uskonnosta puhumista ja puhumattomuutta suomalaisissa perheissä. Keskeiset tuloksemme ovat, että perheissä esiintyy vahvana puhumattomuuden kulttuuria, sekä suhteessa itselle tärkeisiin asioihin että suhteessa uskonnollisuuteen. Tämä on vahvempaa Suomessa kuin muissa tähän tutkimukseen osallistuvissa maissa. Erityisen voimakkaana puhumattomuuden kulttuuri näkyy suomalaisten miesten keskuudessa ja nimenomaan miesten puhumattomuus selittää suomalaisten eroa muihin maihin. Toinen keskeinen tuloksemme on, että puhumattomuuden kulttuuri on erityisen yleistä vanhemmissa ikäryhmissä ja perhesukupolvissa. Kolmas tuloksemme on, että puhumattomuuden kulttuuri linkittyy vahvasti turvan kokemiseen perheessä ja perheen sisäiseen dynamiikkaan.

Tuloksemme heijastelevat suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin muutosta. Uskonto on Suomessa edelleen yksityisempi asia kuin muualla, mutta tämä on muuttumassa. Muutoksen taustalla on toisaalta kulttuurin muuttuminen avoimempaan suuntaan ja perheiden sisäisen kommunikaation tasavertaistuminen. Suomalainen perhe- ja keskustelukulttuuri on muutoksessa, ja se näkyy myös tässä tutkimuksessa. Toisaalta uskonto on yhä harvemmille niin tärkeä ja arka asia, että siitä puhuminen olisi hankalaa. Tämä kulttuurinmuutos näkyy myös sekä määrällisessä että laadullisessa aineistossamme: vanhemmille vastaajille uskonnosta ja katsomusasioista puhuminen oli hankalampaa kuin nuoremmille. Nuoremmat vastaajat olivat sekä tietoisesti että tiedostamattaan murtamassa puhumattomuuden kulttuuria.

Tulostemme pohjalta voidaan todeta myös, että perheissä tapahtuva avoin ja vuorovaikutteinen keskusteleminen on oleellista jaettujen merkityshorisonttien syntymiselle. Kiinnostavasti tämä näyttäytyi sekä uskonnotonta katsomusta edustavassa perheessä, jossa nimenomaan keskustelevaa asennetta oli haluttu viedä eteenpäin, että myös uskonnollisessa perheessä, joissa uskonasioista oli myös riideltä, mutta keskusteluyhteys oli silti (tai siksi) säilynyt. Puhumattomuus voi aiheuttaa paitsi sosiaalista etäntymistä perheenjäsenten välille, myös merkityshorisonttien pirstoutumista sekä perheessä että laajemminkin yhteisöissä.⁵⁰ Yhdessä nämä voivat johtaa tilanteisiin, joissa itselle tärkeistä asioista puhumista vältetään ja merkitysten luomista kartetaan oman perheen kesken.

Jatkossa olisikin kiinnostavaa tutkia, miten perheiden sisäinen jakaminen ja avoimuus on yhteydessä turvallisuudentunteeseen, ja miten tätä turvallisuutta perheissä rakennetaan. Kiinnostavaa tulee olemaan myös, miten tämän kansainväli-

---

50 Ks. Taylor 1989; Kellas & Kranstuber Horstman 2015.

sen tutkimusprojektimme muissa osallistujamaissa näyttäytyvät perheen sisäiseen yhteyteen ja kommunikaatioon liittyvät teemat. Myös erilaisissa uskonnollisissa kulttuureissa olisi mielenkiintoista tutkia uskonnon siirtymistä ja siitä puhumista. Tämän tutkimuksen suomalainen aineisto on pääasiassa kerätty erilaisista kristillisistä ja/tai uskonottomista suomalaistaustaisista perheistä. Monikulttuuriset perheet eivät ole olleet tämän tutkimuksen kohteena.

Myös nuoremmissa sukupolvissa näkyvä avoimuuden lisääntyminen tarvitsee tuekseen lisää tutkimusta. Suomalainen puhumattomuuden kulttuuri on tutkimuksemme perusteella murtumassa, mutta mitkä ovat tämän muutoksen erityispiirteet juuri Suomessa? Sen ymmärtäminen on avain myös siihen, miten katsomukset ja arvot voivat välittyä sukupolvelta toiselle jatkossakin.

Tutkimus herättää perustavia kysymyksiä myös uskontoon liittyvän tutkimuksen metodologiaan liittyen. Suomalaisille uskonnosta ja muista syvistä kysymyksistä puhuminen on vaikeampaa kuin muualla. Tällä eittämättä on vaikutuksensa siihen, millaista tutkimustietoa erilaisilla tutkimusmenetelmillä pystytään luotettavasti keräämään. Puhuvatko suomalaiset avoimesti tutkimuksessa syvistä kysymyksistä? Erityisesti tämä kysymys on syytä pitää mielessä vanhempaa ikäluokkaa tutkittaessa ja pohtia esimerkiksi haastattelumenetelmään liittyviä ratkaisuja huolella. Tässä tutkimuksessa visuaalisten menetelmien käyttö puhumisen tukena osoittautui onnistuneeksi ratkaisuksi ja puhumista helpottavaksi.

Lähteet ja kirjallisuus

Bengtson, Vern, Casey E. Copen, Norella M. Putney & Merril Silverstein (2009). A Longitudinal Study of the Intergenerational Transmission of Religion. *International Sociology*, May 2009, 24, 325–345.

Bengtson, Vern with Norella Putney & Susan Harris (2013). *Families and Faith. How Religion is Passed Down Across Generations*. Oxford: Oxford University Press.

Beyer, Peter (2018). From religion to non-religion: generations, cohorts, and migration in Canada in the Early 21st Century. Paper presented at the conference on *the transmission of religions across generations: transfer, loss, and re-formation of religion*, WWU, Münster, Germany, May 18–19, 2018.

Davie, Grace (2002). *Europe: the Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*. London: Darton, Longman & Todd Ltd.

Davie, Grace (2007). *The Sociology of Religion*. London: Sage.

Dollahite, David (2008). Talking about religion: How highly religious youth and parents discuss their faith. *Journal of Adolescence Research*, Volume 23 Number 5, 611–641. <https://doi.org/10.1177/0743558408322141>

Flemming, Laura & Sintonen, Sara (2020). Häpeä osana suomalaista kasvatuskulttuuria. Välähdyksiä 1950-luvulta 2020-luvulle *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti, Journal of Early Childhood Education Research*, Volume 9, Issue 2, 2020, 314–328.

- Granqvist, Pehr & Lee A. Kirkpatrick (2004). Religious conversion and perceived childhood attachment: A meta-analysis. *International Journal for the Psychology of Religion*, 14(4), 223–250. https://doi.org/10.1207/s15327582ijpr1404_1
- Gudykunst, William B. (1998). *Bridging differences : Effective intergroup communication*. 3. painos. Thousand Oaks California: SAGE.
- Gärtner, Christel (2019). Religious change as a challenge: Sociological approaches in the interpretation and explanation of religion. *Zeitschrift Fuer Religionswissenschaft*, 27(2), 268–295. doi:<http://dx.doi.org.libproxy.helsinki.fi/10.1515/zfr-2018-0021>
- Gärtner, Christel (2018). Change in religious conduct of life within the dynamics of generational transfer. A. Schnabel, M. Reddig & H. Winkel (eds.): *Religion im Kontext / Religion in Context. Handbuch für Wissenschaft und Studium*, Baden-Baden: Nomos, 337–351.
- Hofstede, Geert (1994). *Cultures and Organizations: Software of mind. Intercultural cooperation and its importance for survival*. London: HarperCollins.
- Julkunen, Raija 2012. Mieskysymys suomalaisen tasa-arvopolitiikan asialistalla. *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia*. Toim. Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg & Hanna Ylöstalo. Helsinki: Gaudeamus, 30–43.
- Kellas, Jody Koenik & Haley Kranstuber Horstman (2015). Communicated narrative sense-making: Understanding family narratives, storytelling, and the construction of meaning through a communicative lens. *The Sage handbook of family communication*. Toim. Lynn H. Tuner & Richard West. Thousand Oaks, CA: Sage, 76–90.
- Ketola, Kimmo (2020). Uskonnolliset identiteetit ja uskomusmaailma moninaistuvat. *Uskonto arjessa ja juhlassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2016–2019*. Toim. Salomäki, Hanna, Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 67–89.
- Keltikangas-Järvinen, Liisa (2000). *Tunne itsesi, suomalainen*. Helsinki: WSOY.
- Kivimäki, Ville & Anssi Männistö (2016). *Sodan särkemä arki*. Helsinki: WSOY.
- Klefström, Marja. (2010). Toisen polven sotavammat. *Sodan haavoittama lapsuus*. Toim. Anne Kuorsalo & Iris Saloranta. Helsinki: Ajatus Kirjat, 190–195.
- Kuusisto, Arniika (2011). *Growing up in Affiliation with a Religious Community. A Case Study of Seventh-day Adventist Youth in Finland*. Väitöskirja. Research on Religious and Spiritual Education. 3. Münster: Waxmann.
- Lehtonen, Jaakko & Sajavaara, Kari (1985). The Silent Finn. *Perspectives on Silence*. Toim. Deborah Tannen & Muriel Saville-Troike. Norwood, NJ: Ablex Publ.Corp., 193–201.
- Lindfelt, Mikael (2003). *Att förstå livsåskådningar: en metateoretisk analys av teologisk livsåskådningsforskning med anknytning till Anders Jeffners ansatser*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Olbertz-Siitonen, Margarethe & Marko Siitonen (2015). The Silence of the Finns : exploring the Anatomy of an Academic Myth. *Sociologia*, 52(4), 318–333.
- Pargament, Kenneth I., Gina M. Magyar-Russell & Nichole A. Murray-Swank (2005). The Sacred and the Search for Significance: Religion as a Unique Process. *Journal of Social Issues* 61(4), 665–687.
- Pargament, Kenneth I. (1997). *The Psychology of Religion and Coping: Theory, Research, Practice*. New York: Guilford Press.
- Pessi, Anne Birgitta (2009). Religion and Social Problems: Individual and Institutional Responses. *The Oxford*

Handbook of the Sociology of Religion. Toim. Peter E. Clark. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxford-hb/9780199588961.001.0001.

Pollack, Detleff, Olaf Müller & Gerd Pickel, toim. (2012). *The Social Significance of Religion in the Enlarged Europe: Secularization, Individualization and Pluralization*. Surrey, England/Burlington, VT, USA: Ashgate.

Pollack, Detleff (2008). Religious Change in Europe: Theoretical Considerations and Empirical Findings. *social compass*, 55, 2, 168–186.

Salomäki, Hanna, Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg (2020). *Uskonto arjessa ja juhlassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2016–2019*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Salomäki, Hanna (2020). Jumalanpalvelus, kirkolliset toimitukset ja kristilliset juhlayhät. *Uskonto arjessa ja juhlassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2016–2019*. Toim. Hanna Salomäki, Maarit Hytönen, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 90–132.

Silberman, Israela (2005). Religion as a Meaning System: Implications for the New Millennium. *Journal of Social Issues* 61(4), 641–663.

Silfver-Kuhalaampi, Mia & Klaus Helkama (2012). Syllisyys, häpeä ja arvot erilaisissa kulttuureissa. *Psykologia*, 47(5-6), 383–395.

Smith, Christian & Amy Adamczyk (2021). Handling down the faith. How parents pass their religion to the next generation. Oxford/ New York: Oxford University Press.

Smith, Christian & Melinda L. Denton (2005). *Soul searching: The religious and spiritual lives of American teenagers*. Oxford: Oxford University Press.

Solantaus, Tytti (2006) Vanhemman ma-sennus ja lapset. *Puhumattomat paikat – Puheenvuoroja perheestä*. Toim. Liisa Hokkanen & Maritta Sauvola. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja. 230–249.

Stolz, Jörg, Judith Könemann, Mallory Schneuwly Purdie, Thomas Englberger & Michael Krüggeler. (2016). *(Un)believing in Modern Society. Religion, Spirituality and Religious-Secular Competition*. London and New York: Routledge.

Taylor, Charles (1989). *Sources of the Self. The Making of Modern Identity*. Cambridge: Harvard University Press.

Uwland-Sikkema, Noline F., Anja Visser, Gerben J. Westerhof & Bert Garssen (2018). How Is Spirituality Part of People's Meaning System? *Psychology of Religion and Spirituality* 10(2), 157–165.

Voas, David & Laura Watt (2014). *The Church Growth Research Programme: Report on Strands 1 and 2. Numerical change in church attendance: National, local and individual factors*. https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2019-08/Report_Strands_1_2_rev2%20%28from%20CGR%20website%29.pdf (luettu 21.6.2021)

Voas, David & Mark Chaves (2014). Is the United States a Counterexample to the Secularization Thesis? *American Journal of Sociology*. Volume 121 Number 5 (March): 1517–1556.

Woodhead, Linda (2018). *Intergenerational transmission and the rise of “no-religion” in Britain: some findings and research questions*. Paper presented at the conference on the transmission of religions across generations: transfer, loss, and re-formation of religion, WWU, Münster, Germany, May 18–19, 2018.